

YENİ PSİKOLOJİ TARİHİ ÜZERİNE BİR DERLEME A REVIEW ON THE NEW HISTORY OF PSYCHOLOGY

Bilal AFŞİN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
bafsin@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0009-0005-0166-652X

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

14.04.2025

Kabul Tarihi:

24.06.2025

Yayın Tarihi:

27.06.2025

Anahtar Kelimeler

Geleneksel Tarih
Anlayışı,
Psikolojinin Yeni
Tarihi,
Psikolojide Tarih
Yazımı

Keywords

Traditional
Understanding of
History,
New History of
Psychology,
Historiography in
Psychology.

19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan modern psikoloji bilimsellik statüsünü elde edebilmek için metodolojik olarak doğa bilimlerine öykünmüştür. Psikologlar kendi disiplinlerinin tarih yazımlarını da çoğunlukla aynı paralelde inşa ederek psikolojinin deneysel kimliğini öne çıkaran bir tarih anlatısı benimsemiştir. Özellikle 1960 sonrası *psikoloji tarihi* psikologların profesyonelce ilgilendiği bir uğraşı alanı olarak belirmeye başlamıştır. Bu tarihlere kadar birçok psikolog, *büyük adamlar* ve onların başarılarıyla sınırlı bir anlatı etrafında kutsayıcı ve ilerlemeci bir dil kullanan ve psikolojinin yalnızca deneysel biçimine odaklanan geleneksel ya da eski diye nitelendirilebilecek olan tarih anlayışını eleştirerek psikolojinin yeni tarihini öne çıkarmıştır. Bu yeni tarih anlayışı psikolojideki fikirlerin ya da bulguların sosyokültürel bağlamını göz ardı etmeyen, birincil kaynaklara başvurma gayreti güderek tarih yazımını daha profesyonel bir şekilde icra etmeye çalışan ve bazen belirli bir toplumsal değerden (örn. eşitlik) yola çıkarak tarihi yeniden yazma amacını içermektedir. Bu yazıda psikolojideki yeni tarih anlayışı, geleneksel tarih anlayışı ile karşılaştırılarak Türkçe psikoloji alanyazımına tanıtılacaktır. İkisi arasındaki yaklaşım farkının yalnızca bilimsel bir yaklaşım farkı olmaktan öte psikolojinin bilimsel kimliğini farklı biçimde inşa etme yolları olduğu ileri sürülecektir.

Emerging at the end of the 19th century, modern psychology methodologically emulated the natural sciences in order to achieve scientific status. Psychologists have often constructed the historiographies of their own disciplines in parallel, adopting a historical narrative that emphasises the empirical identity of psychology. Especially after 1960, *the history of psychology* started to emerge as an area of professional interest for psychologists. Since then, many psychologists have emphasised the new history of psychology by criticising the traditional or old understanding of history, which uses a sanctifying and progressive language around a narrative limited to *great men* and their achievements and focuses only on the experimental form of psychology. This new conception of history does not ignore the sociocultural context of ideas or findings in psychology, attempts to perform historiography in a more professional manner by endeavouring to consult primary sources, and sometimes aims to rewrite history based on a particular social value (e.g. equality). In this article, the new understanding of history in psychology will be introduced to the Turkish psychological literature by comparing it with the traditional understanding of history. It will be argued that the difference in approach between the two is not solely a difference in scientific approach but rather a different way of constructing the scientific identity of psychology.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1675533>

Atıf/Cite as: Afşin, B. (2025). Yeni psikoloji tarihi üzerine bir derleme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 15(2), 1238-1250.

Giriş

Psikoloji tarihçisi Robert I. Watson'ın (1960) belirttiği gibi “sonradan görme zenginler kendi soy ağaçlarını araştırmazlar” (s. 252). Watson'a göre benzer biçimde tarih bilimi de psikoloji gibi genç bir bilimsel disiplin için başlangıçta önemsiz bir çalışma alanı olarak görülmüş ve uzunca bir süre ihmal edilmiştir. Watson'ın söz konusu iddiasını dile getirdiği 1960'lara kadar psikoloji tarihini konu alan kayda değer sayıda kitabın yayımlandığı (bkz. Brock, 2020)¹ göz önüne alındığında, psikologların kendi disiplinlerinin tarihini ihmal ettiği iddiası abartılı ve hatta gerçek dışı bulunabilir. Bununla beraber *psikoloji tarihinin* uzunca bir süre psikologların belli başlı ilgi alanlarının dışında daha teğet bir alan olarak kaldığını ve genellikle psikoloji disiplininin bilimsel kimliğini güçlendirmenin bir aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Brock'a (2020) göre de psikoloji tarihi baskın bir biçimde *pedagojik* amaçlı kullanılmıştır yani akademik camiaya ve öğrencilere alanlarının bütünsel ve indirgemeci bir anlatısını sunmaktan öte bir vasfı olmamıştır.

Modern psikoloji özneliğin ya da her bir insana has olan iç dünyanın alanının nesnel bir araştırma birimi haline getirme çabasının ürünüdür. Brown ve Stenner (2009), filozof Alfred N. Whitehead'ın eleştirisini takiben, 17. yüzyılda bilimsel aklın *zihin* ve *madde* olarak çatallandığına yani ikiye ayrıldığına ve zihinsel durumların artık doğanın bir parçası olarak görülmediğine işaret etmektedir. “Öznel zihin” ve “nesnel doğa” arasındaki bu çatallanma nedeniyle, psikoloji disiplini 19. yüzyıldaki kuruluş aşamasında kendisini temel bir paradoks içinde bulmuştur. O zamandan başlayarak psikologlar özneliği, öznel olanın merkezi olan *zihinden* uzaklaştırmaya ya da elimine etmeye çalışmışlardır. Peki, her bireye göre değişen dünyanın--ne şekilde adlandırılırsa; *iç dünyanın, özneliğin* ya da *ruhsal yönün*--değişmez nesnel yasaları nasıl bulunabilir? Bu temel soru psikolojinin en yaralı olduğu ve kendisini en çok güçlendirmeye çalıştığı temel bir tartışma noktasıdır. Söz konusu yara psikolojinin bilimsel olmadığı yönündeki şüpheler ve hatta açık suçlamalarla zaman zaman derinleştirilmiştir. Örneğin, filozof İmmanuel Kant'a göre insanın iç dünyasının yasaları hiçbir zaman nesnel bir şekilde ölçülemeyeceği ve matematiksel bir dille ifade edilemeyeceği için psikolojinin fizik gibi bir bilim statüsüne sahip olması imkansızdır (akt. Teo, 2005). Bu anlamda Kant'a göre psikoloji hiçbir zaman hakiki bir bilim olamayacaktır.

Modern psikolojinin öncülleri ve kurucu figürleri özellikle Alman fizyolog-psikologlar için psikolojinin öncelikli hedefi, özellikle korunaklı laboratuvar ortamlarında, evrensel insan doğasını bulmak olarak görülmüştür². Kant'tan sonra gelen söz konusu araştırmacılar tabiri caizse Kant'ı haksız çıkarmak istercesine yoğun bilimsel çabalara girişmişlerdir. Örneğin, 19. yüzyılın ortalarında Hermann von Helmholtz sinir akımlarının ölçülebilir bir hızda seyrettiğini ortaya koyarken Ernst Weber dokunma duyusu ile alakalı iki nokta arasındaki algısal farka dair bir hesap ortaya atmaktadır. Gustav Fechner ise ruhsal dünya ile maddi dünyanın ölçülerinin farklı olmasına rağmen bu iki dünyanın arasında formüle edilebilir bir niceliksel ilişki olduğunu iddia etmiştir. Bu fizyologlara göre duyular sonucunda oluşan algılar ölçülebilir ve dahası bazıları matematiksel olarak formüle edilebilir; *psikolojik gerçeklik* ile *fiziksel gerçeklik* arasında düzenli ve dolayısıyla yasalastırılabilir bir ilişki vardır. Psikolojinin kurucusu olarak gösterilen Wilhelm Wundt 1879'da Leipzig'de kurduğu laboratuvarında aynı doğrultuda ama farklı metotlarla bilincin yasalarını bulmakla ilgilenmiştir. Onlarca öğrenci yetiştiren ve toplamda 50 bin sayfayı aşan bilimsel yayın yapan Wundt modern psikolojinin en önemli kurucu figürlerinden biridir (Benjamin, 2023).

Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede öncelikle felsefenin bir kürsüsü olarak akademik dünyada var olmaya başlayan psikoloji zaman içinde deneysel bilim ölçütlerini benimseyerek felsefeye karşı kurumsal bağımsızlık savaşını geç de olsa kazanmış ve aynı zamanda frenoloji (kafatasındaki çıkıntılara göre karakter analizi yapma) gibi bazı sözde-bilimsel ya da sahte-bilimsel yaklaşımlarla arasına mesafe koyarak kendi bilimsel kimliğini güçlendirmiştir (Benjamin, 2023).

Doğa bilimlerinin sahip olduğu “bilimsellik” statüsünü belirli ölçüde kazandıktan sonra, psikolojiye dair tarih yazımı da genel olarak doğa bilimlerini takip eden pozitivist anlayış etrafında şekillenmiştir ve psikolojinin doğa-bilimsel kimliğini öne çıkaran bir anlatıyı benimsemiştir. 1929 yılında deneysel psikolog Edwin G. Boring tarafından yazılan *Deneysel Psikoloji Tarihi*, psikoloji alanında özellikle Amerika'da standart bir ders kitabı olarak uzun süre okutulmuştur (Brock, 2020). Cerullo (1988), Boring'in bir tarihçi olarak 1930'lardan 1960'lara kadar Amerikan psikolojisinin en etkili isimlerinden biri olarak kabul edildiğini, ancak 1960'lardan sonra tarih yazımı

¹ Adrian C. Brock'un söz konusu çalışmasını hatırlatan hakeme teşekkürlerimi sunarım.

² Modern psikolojinin yeni filizlendiği dönemde Wilhelm Dilthey (1833-1911) ve Franz Brentano (1838-1917) gibi pozitivist anlayışa karşı çıkan önemli figürler bulunmakla birlikte psikoloji içerisinde hâkim olan çerçevenin pozitivist anlayış etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür.

konusunda eleştirilerin hedefi haline geldiğini belirtmektedir. Bu eleştirilere göre Boring'in genel olarak Amerika dışındaki uluslararası psikoloji literatürü ile ilgili, özel olarak da Wilhelm Wundt hakkında anlattıkları yanıltıcıdır; örneğin Wundt'un sadece deneysel bilim yönünü dikkate almış ve kültürel bilim boyutunu (orijinal adlandırmasıyla *Völkerpsychologie*) görmezden gelmiştir. Boring'in kitabı büyük ölçüde kendisinin üniversitede hocası ve Wundt'un öğrencilerinden biri olan Edward B. Titchener'in Amerika'da pek kabul görmeyen *yapısalcı* (structuralist) psikolojisi çerçevesinden yazılmıştır. Ayrıca *uygulamalı* psikoloji de dahil Amerika'da kabul gören birçok bilimsel bakış açısı Boring'in tarihsel anlatısına dahil edilmemiştir (Danziger, 1980). O'Donnell da (1979) 1920'lerde iyiden iyiye yükselen uygulamalı psikoloji bakış açısına karşı Boring'in amansız bir mücadele verdiğini ve "saf bilim" adına deneysel psikolojinin yılmaz savunuculuğunu yaptığına işaret eder. Deneysel psikolojinin savunuculuğunu yaparken Boring için önemli araçlardan biri de hiç şüphesiz tarihsel anlatıdır. O'Donnell'e (1979) göre "Boring, modern psikolojik araştırmanın tarihini deneyselcilik (ve dolayısıyla Boring'e göre bilimin kendisi) için ifade ettiği anlam açısından düzenlemiştir. . . . 1920'lerde uygulamalı psikolojinin kaba oportünizminden utanan Boring, psikolojiyi mesleki anlamda profesyonel çevresinden söküp atmaya çalışırken tarihsel vizyonundan da çıkarmıştır. Psikolojinin tarih yazımı da Boring'in izini takip etmiştir" (ss. 293-294)³.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda özellikle Amerikan toplumunun refah düzeyinin ve nüfusunun artması ve savaş yaralarını rehabilite etme ihtiyacı psikolojiye olan toplumsal ilgi ve talebi artırmıştır. Savaşı takip eden on yıllarda sivil haklar hareketleri yükselmiş; feminizm, savaş karşıtlığı gibi politik tutumlar görünür olmaya başlamıştır. Toplumsal hareketler ise akademi içerisindeki eleştirel perspektiflerin fitilini ateşlemiş ve psikolojinin topluma olan katkısına ve alakasına dair psikologları düşünmeye teşvik etmiştir. 1960'larda, Amerikan Psikoloji Derneği'nin (APA) yeni açılan birimleri ve lisansüstü programları ile birlikte *psikoloji tarihi* psikologlar için müstakil bir uzmanlık alanı haline gelmeye başlamıştır (Watson, 1975). Bu dönemle birlikte geleneksel tarih ders kitaplarının çoğu artık en azından bir grup akademisyen tarafından indirgemeci bir biçimde pozitivist ve empirist olmakla eleştirilmeye başlamıştır. Söz konusu kitaplar psikolojinin sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin keşiştiği noktada yer alan aynı zamanda beşerî bilimlerle de bağlantıları olan çok yönlü kimliğini veya doğasını hakkında temsil etmemektedir.

Eleştirel bir duruşa sahip psikologlar, özellikle 1970'lerden itibaren sosyal bilimlerde yükselen eleştirel perspektiflerle birlikte psikolojinin bilimsel kimliğini dönüştürmeye çalışırken tarihsel anlatıyı da yeniden gözden geçirmeye başlamışlardır. Psikolog Laurel Furumoto, 1989'da yayımladığı makalede bu kuramsal dönüşümü "psikolojinin yeni tarihi" olarak adlandırmıştır. Furumoto'nun kendisinin de ifade ettiği gibi, bu yeni tarihsel anlayış aslında hiç de yeni değildir. Tarihçi James Harvey Robinson (1863-1936), 1911 yılında sosyal bilimler için daha güvenli bir yol olarak kurumsal tarih çalışmalarının gerekliliğine işaret etmiş ve "yeni tarih" kavramını kullanmıştır (Robinson, 1911). Furumoto da (1989) bu kavramı psikoloji tarihindeki dönüşümü tanımlama bağlamında yeniden canlandırarak kavramın ayırt edici özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: "daha bağlamsal, daha eleştirel, daha arşivsel, daha kapsayıcı ve daha geçmişe dönük" (s. 30). Bu yazıda psikolojideki yeni tarih anlayışı geleneksel tarih anlayışı ile karşılaştırılarak Türkçe psikoloji alanyazımına tanıtılacaktır. İki anlayış arasındaki farkın yalnızca tarih yazımı bakımından teknik farklılara işaret etmekten öte psikoloji disiplini farklı biçimde inşa etme yollarını gösterdiği ileri sürülecektir.

Psikolojinin "Bilimsel" Kimliği ve "Eski" Tarihi

Psikolojinin ders kitaplarında sıkça tekrarlanan tarih yazımına göre, psikoloji Wilhelm Wundt'un Leipzig'deki laboratuvarında doğmuş ve Wundt'un Amerikalı öğrencileri marifetiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne aktarılmıştır. Amerikalı bilim insanları bu yeni filizlenmiş bilimsel disiplini geliştirmek ve yaygınlaştırmak için önemli çabalar göstermişlerdir ve özellikle 1950'lerden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası politik ve askeri gücüne paralel olarak Avrupa, Asya ve Latin Amerika ülkelerine ihraç etmişlerdir. Psikolojinin öyküsünü bu şekilde kurgulayabilmek için, belirli sınırları ve belirli bir özü olan bir bilgi bütününe sahip olunması gerekir. Bu bilginin bütünlüğünü psikolojiye uzun süre pozitivist bilim anlayışı sağlamıştır. Farklı versiyonları olmakla birlikte bir bilim felsefesi olarak *pozitivism* kısaca bilimsel bilginin ancak gözlemlenen gerçeklerle elde edilebileceği ve duyuşsal alanın ötesinde kabul edilen metafiziksel alanın bilimsel araştırmalara dahil edilmemesi gerektiği anlayışına işaret eder. Nelson'un da (2014) işaret ettiği gibi psikolojinin bilimsel bir disiplin olarak

³ O'Donnell'in (1979) makalesinden alıntılanan bu cümlelerin çevirisi bana aittir.

gelişimi sırasında egemen olan bu bilim felsefesinin çağdaş psikolojide de halen oldukça etkili olduğu söylenilebilir. Söz konusu bilimsel anlayışın metotlarına bağlı kalmak bilimsel sadakatın en önemli unsurlarından biri olagelmıştır. Bu nedenle, psikoloji tarihi; insan zihni ve davranışına dair nesnel bilgi gerekliliğiyle büyük ölçüde sınırlanmış ve “büyük adamlar (kime hayranlık duyulmalı?), büyük içgörüler ve büyük tarihler” anlayışı çerçevesinde bir anlatı etrafında gelişmiştir (Young, 1966, s. 36).

Bu tarih yazımının ana ilkesi doğrusal hareket fikridir; yani geçmişten günümüze ilerlemeci bir değişim olduğu kabul edilir (Stocking, 1965). Basitçe ifade edilecek olursa “insan psikolojisine dair eski zamanlara kıyasla bugünlerde çok daha fazla şey bildiğimizi” iddia ettiğimizde ilerlemeci bir anlayış içerisinde düşünüyoruz demektir. Bu görüş psikolojinin daha somut ve doğa-bilimsel yönü için--örneğin beyin araştırmaları kapsamında--geçerli olabilir ama psikolojinin daha soyut ve kültürel boyutları için eş düzeyde geçerli olması tartışmaya açık bir konudur. Aslında doğrusallık fikri açıkça ya da örtük olarak psikolojiye birçok başka varsayımı da beraberinde getirir. Doğrusallık (linear-ity) etimolojik olarak bir başlangıç noktası ve kısıtlı sınırları olan düz bir çizgiye işaret eder. Bu kısıtlı sınırlar insanlığın bilgi birikimi ile sürekli olarak genişler ve bu bilgi birikimi, altında yatan değişmez özü ya da esası aracılığıyla izlenebilir. Bu düz çizginin belirli bir yönü de vardır, dolayısıyla nihai olarak nereye gittiğini henüz bilmesek bile daha iyiye ve daha doğruya gittiğine dair bir ima taşır; bu anlamda amaçlı ya da teleolojiktir. Doğrusallık aynı zamanda yekpare bir hat anlamında monolitik bir dünya görüşünü de çağrıştırır, dolayısıyla tekdüze yapısı farklı perspektiflerin psikolojiye nüfuz etmesine izin vermez.

Bu perspektifte tarih, kümülatif bilginin bir hikâyesi haline gelir. Zamansal olarak “hakikate” yani psikolojinin konu ettiği her ne ise insan ruhunun ya da doğasının künhüne atalarımıza kıyasla daha vâkıf olduğumuz için, mevcut üstün bilgimize göre ilgisiz tarihsel olayları/kişileri tarih yazımına dahil etmeme hakkına sahibizdir⁴. Bu açıdan bakıldığında, psikolojinin “eski” tarihi, psikolojinin gelenekselleşmiş (ya da bilimsel psikoloji camiası tarafından genel kabul görmüş) “bilimsel” kimliğini korumak için pozitivist-empirist psikolojiye dayalı bilgi birikimi etrafında şekillenmiştir. Benzer şekilde Koch (1961), pozitivist-empirist paradigmaya atıfta bulunarak, bu yaygın olarak paylaşılan epistemoloji nedeniyle psikoloji tarihinin, başta fizik olmak üzere, doğa bilimlerin diğer bir deyişle *müspet* (yani kelimenin etimolojik anlamı itibarıyla *ispat edilmiş* olgulara dayalı) bilimlerin formlarını taklit etmekten başka seçeneği olmadığına işaret etmektedir. Örneğin, Wundt insan psikolojisinin laboratuvarında incelenen kısmından öte laboratuvar dışında da incelenmeye değer bir tarafı olduğuna dikkat çekerek kariyerinin sonlarına doğru 10 ciltten oluşan halk psikolojisi ya da etnik psikoloji olarak Türkçeye çevirebileceğimiz *Völkerpsychologie*'yi yazar. Bu eserinde Wundt, laboratuvarında incelenen temel bilinç düzeylerinin de ötesindeki yüksek bilinç düzeylerini kavrayabilmek için bir halkın dilinin, mitlerinin, geleneklerinin de incelenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Psikologların çoğunun doğa bilimlerine öykünmesi ve deneysel olmayan psikolojiyi göz ardı etmelerinin bir sonucu olarak Wundt'un söz konusu psikoloji anlayışı uzun yıllar görmezden geldiği gibi (bkz. Cahan & White, 1992) halen de kapsamlı olarak tetkik edilmemiştir. Wundt'a dair yazılan tarihin birincil kaynaklara giderek gözden geçirilmesi en azından çok yönlü başka bir Wundt portresi ortaya çıkarmış ve yeni tarih yazımı tartışmalarını tetiklemiştir (Blumenthal, 1975).

Yukarıda da bahsedildiği gibi tarih, özellikle Amerikan psikolojisi bağlamında psikoloji içinde ayrı bir uzmanlık alanı haline gelmeden önce, birkaç popüler ders kitabıyla sınırlı kalmıştır. Ash'e göre (1983) “ders kitabı tarihi” (textbook history) “tarih bilimi”nden (historical scholarship) farklı olarak öncelikle *ideolojik* bir işleve sahiptir. Ash, psikoloji tarihi kapsamında okutulan ders kitaplarının, psikolojinin kendi üyelerine ve diğer disiplinlerin üyelerine belirli bir biçimde kendini sunma gibi ideolojik bir işlev taşıdığına işaret eder. Bu bakımdan da müstakil psikoloji tarihi kitaplarının ya da giriş düzeyindeki psikoloji kitaplarının özellikle tarih kısımlarının ayrı bir araştırma konusu olarak incelenmesi gerektiğinden bahseder. Ders kitapları geçmiş ve bugünkü psikolojik bilgi arasında kesintisiz bir süreklilik ve ilerleme varsayar ve öğrencileri bu doğrultuda doktrine eder (Smith, 1988). Bu yaygın tarih anlayışına göre psikolojik bilginin güncel hali çeşitli merhalelerden geçerek bugünkü “en gelişmiş” aşamasına gelmiştir. Örneğin, Boring'ın kitabında olduğu gibi modern psikolojinin yükselişi modern deneysel bilimin yükselişinin devamına yerleştirilerek sıradışı bilimsel figürlerin çalışmalarından bahsedilir; literatürde

⁴ Elbette ilerlemeci olmayan bir tarih yazımının benimsenmesi durumunda da tarihinin anlatısına dahil ettikleri ve hariç bıraktıkları olacaktır. Bu anlamda her tarih yazımı tarihinin öznel seçimlerini içerir. Ancak ilerleyen sayfalarda da bahsedileceği gibi psikolojinin yeni tarihinin potansiyel farkı, tarihinin tarih yazımının kendi öznelliğinden tamamen bağımsız olmadığına farkında olması ve kendisinin seçimleri üzerine düşünme (öz düşünümSELLİK) çabasına sahip olmasıdır.

büyük adamlar (great men) diye kastedilen tarih yazım biçimi ile kastedilen de bu anlayıştır. Büyük adamların büyük fikirleri ise yeşerdikleri sosyokültürel bağlamdan kopuk ya da yüzeysel bir bağlamsallaştırma ile birlikte sunulur; bu yaklaşım bazen *işselci* (internalist) tarih yazımı olarak da anılmaktadır. Söz konusu tarih yazımı büyük ölçüde Avrupa ve Kuzey Amerika merkezinde yetişen “büyük adamlarla” sınırlıdır. Psikolojinin, Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde nasıl yükseldiği vurgulandıktan sonra Amerika’daki görkemli hikayesine geçiş yapılır. William James ve G. Stanley Hall gibi Amerika’daki önemli kurucu figürlerden bahsedildikten sonra psikoloji içindeki Psikanaliz, Davranışçılık, Bilişselcilik vb. gibi daha yakın dönemdeki farklı yaklaşımlar ya da ekoller sıralanarak tarihsel anlatı bugüne kadar getirilir. Söz konusu yaklaşımlar tarihte daha önce gelen yaklaşımın eksikliğini kapatarak psikolojik bilginin birikimli bir şekilde ilerlemesini sağlamaktadır. Benzer bir tarih anlayışı Türkiye’de de Psikoloji Tarihi derslerinde kaynak kitabı olarak sıkça kullanılan D. P. Schultz ve S. E. Schultz’un (2007) *Modern Psikoloji Tarihi* kitabında da tespit edilebilir. Bu hacimli eserde yazarlar her ne kadar kitabın giriş kısmında kişiler ve o kişilerin içinde yaşadığı zamanın iklimi ya da ruhu anlamına gelen *Zeitgeist* ile dengeli bir anlatım kurmayı vaat etseler de kitap bölümleri boyunca büyük insanların ve onların büyük fikirlerinin öne çıkartıldığı ve *Zeitgeist* vurgusunun çoğunlukla retorik bir motif olarak geri planda kaldığı görülebilir⁵. Ancak, gerçekte, bu düzgün bir şekilde sınıflandırılmış ve tarihsel olarak sıralandırılmış bilgi, bir sonraki alt başlıkta tartışılacak olan psikolojinin çok yönlü kimliğini hakıyla temsil etmekten uzaktır.

Psikolojinin Çok Yönlü Doğası ve “Yeni Tarih” Anlayışına Doğru

Psikolojinin çok yönlülüğü ile öncelikle disiplinin çok farklı uzmanlık alanlarına ayrılması kastedilmektedir. Bugün itibarıyla Amerikan Psikoloji Derneği (APA) bünyesinde 54 birim (division) mevcuttur. Bu anlamda disiplinin sınırlarını net bir şekilde çizmek çok zor hale gelmiştir. Psikolojiyi bir bilimsel disiplin olarak, konu çeşitliliği ve barındırdığı yaklaşımlar itibarıyla belirli bir kategori altında değerlendirmek güçtür. Farklı metodolojiler (niceliksel ve niteliksel) kullanılmakla birlikte kişinin beyanını esas olan çalışmaların (öz bildirime dayalı) çoğunlukta olması itibarıyla genellikle sosyal bilimler kategorisine yerleştirildiği gibi nörobilimlere ve genel anlamda biyolojiye yakınlığı sebebiyle doğa bilimleri çerçevesi içine de girebilir. Son yıllarda insanın öznel dünyasının, içinde geliştiği toplum, kültür ve tarih kapsamında daha geniş bir perspektiften incelenmesi gerektiği inancının yinelenildiği ölçüde beşeri bilimler (humanities) alanı kapsamında da değerlendirilmektedir.

Psikolojinin farklı alanlara bölünmesi (fragmentasyonu) uyumsuzluğun ya da bölünmüşlüğüün krizi anlamında *psikolojinin krizi* olarak da adlandırılmaktadır ve tüm bu farklı alanları ve çeşitliliği birleştiren şeyin ne olduğu ilgili alanyazında tartışma konusudur (örn., Goertzen, 2008; Green, 2015). Psikoloji disiplininin “parçalanmış” karakteri olumlu, olumsuz ya da disiplinin bilimselliği açısından şüpheli bir bakışın malzemesi olarak kullanılabilir (Walsh-Bowers, 2010). Goertzen (2008) *krize* atıf yapan farklı psikologların görüşlerini inceleyerek şu sonuca varmaktadır: psikolojide krize yol açan temel meseleler ile psikolojinin bilimsel statüsüne dair tartışılan temel meseleler benzerlik gösterir dolayısıyla bu iki konu beraber ele alınmalıdır. Bu temel meselelerin psikoloji içindeki temel felsefi karşıtlıklar ve metafizik varsayımlar olduğuna işaret etmektedir. *Gerçekçilik* ve *yapılandırıcılık* (realism ve constructionism), *açıklama* ve *anlama* (explanation ve understanding), *nesnellik* ve *öznellik* (objectivity ve subjectivity) söz konusu temel meselelerden ya da ikilemlerden bazılarıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde psikolojinin krizi psikolojinin modern başlangıcından itibaren vardır. Söz konusu ikilemlere burada derinlemesine değinilmeyecek ama kısaca şu şekilde not düşülebilir: psikolojide bilginin nasıl elde edildiği (örneğin keşfedildiği mi yoksa inşa edildiği mi) ve psikolojinin bilimsel metodolojisindeki amacın ne olduğu (açıklama mı yoksa anlama mı) tartışmaları hem kriz literatüründeki farklı pozisyonları hem de psikolojinin ne tür bir bilim olduğuna dair tartışmaların doğasını belirlemektedir. Benzer şekilde psikoloji içindeki “tarih” tartışmasının, psikolojinin kimliği ya da doğası gibi diğer tartışmalar ile iç içe olduğu söylenilebilir; psikolojideki tarih yazımına dair farklar salt akademik ya da teknik bir fark olmanın ötesinde psikolojinin bilimsel kimliğinin nasıl belirlendiğini göstermesi açısından temel pozisyonlara işaret etmektedir. Örneğin, psikoloji tarihi anlatılarında Wundt’un kültürel psikolojisinin dışlanması sadece bir çarpıtma olmadığını, psikolojinin deneysel kimliğini korumak için stratejik bir değere sahip olduğu iddia edilebilir. Söz konusu psikologlar

⁵ Schultz ve Schultz kitabın yeni basımlarında eleştirel tarih anlayışlarından bazı eklemeler yaparak çalışmalarını revize etseler de Türkiye’de kullanılan mevcut çeviri güncellenmemiştir.

psikolojinin ne olması gerektiğine dair kendi anlayışına göre bazı tarihsel gerçekleri dışlamış ya da bazılarını özellikle dahil etmiştir (Smith, 2005).

Birçok psikoloji tarihçisinin de belirttiği gibi (bkz. Ash, 1983; Hilgard vd., 1991; Vaughan-Blount vd., 2009) tarihsel araştırmanın önemli işlevlerinden biri, bir disiplin içinde farklılıkların birbirini tamamladığını ya da farklılıkların anlamlı bir bütün oluşturduğunu göstermektir. Yukarıda ders kitaplarının ideolojik işlevi ile de kastedilen budur. Dolayısıyla, psikolojinin geleneksel anlayışına uygun yazılan psikoloji tarihi, Cerullo (1988) ve Lovett (2006) tarafından belirtildiği gibi, yeni tarihçiler tarafından sert bir şekilde eleştirilse de psikolojinin zor kazanılmış “bilimsel” kimliğini temsil etmektedir ve yeni takipçilere ya da öğrencilere aktarmaktadır. Yani psikolojinin geleneksel tarih anlayışında psikolojinin içindeki (örneğin *nesnellik* ve *öznellik* arasındaki) temel çatışma alanlarına dair tartışmalar önemli ölçüde dışarıda bırakılmıştır. Ancak gerçekte, Koch’un da (1993) belirttiği gibi, çok parçalı yapısı nedeniyle psikoloji alanının farklı parçalarının birbirini tamamlaması anlamında ahenkli (coherent) bir disiplin olduğunu tarihsel ve felsefi olarak iddia etmek pek mümkün görünmemektedir. 2015’te yayımlanan “Psikoloji neden birlik (bütünlük) halinde değildir ve muhtemelen hiçbir zaman da olmayacaktır” başlıklı⁶ makalesinde tarihçi C. D. Green psikoloji disiplininin tarihsel olarak çok farklı konuların pragmatik bir biçimde bir araya getirilmesinden doğduğunu ve farklı coğrafyalarda çok çeşitli görünümler aldığına dikkat çekerek; tematik, metodolojik ve coğrafi çeşitliliğin günden güne artacağını öngörmektedir. Psikolojideki çeşitlilik, Green’e (2015) göre, Thomas Kuhn’un ifade ettiği pre-paradigmatik ya da paradigmatik bilimsel statülere de uymamaktadır. Yani psikolojide genel kabul görmüş ortak bir çerçeve (paradigma) bulunmadığı gibi gelecekte de böyle bir çerçeve etrafında psikologların birleşmesi pek mümkün görünmemektedir. Psikoloji tarihçisi Graham Richards da (2008) benzer biçimde psikolojide bazı yaklaşımların (örneğin 1920’lerde Amerikan psikolojisinde davranışçılığın) baskın olduğu söylenildiği zamanlarda bile psikolojide genel görüntüyü (farklı yaklaşımlardan belirli parçaların seçilerek bir bütün oluşturulması anlamında) eklektisizmin tanımlayacağına işaret etmektedir.

“Psikolojide söz konusu fragmantasyonun yeni tarih yazımı ile ilişkisi nedir?” sorusu bu noktada sorulabilir. Artan uzmanlaşma ve biriken bilgi karşısında tarih disiplininin genel anlamda “büyük resmi” gösterme gibi bir işlevi vardır (Brock, 2020). Daha özelden yeni tarih yazımı indirgemeci bir bütün vermenin ötesinde psikolojide halihazırda var olan çeşitliliği ve çelişkileri ya da uyuşmazlıkları gözler önüne serme iddiasındadır. Ayrıca bir bilimsel disiplindeki bu denli çeşitliliğin var olma sebeplerini kişi bazlı ve fikir temelli salt entelektüel ve bilişsel sebeplerle ilişkilendirmekten öteye giderek çeşitliliğin nedenlerini tarihsel, sosyal, kültürel ve politik açıdan tartışabilir. Örneğin kafatasının şeklinden ve çıkıntılarında hareketle kişilik özelliklerinin tahmin edileceğini öne süren frenolojinin Edinburgh’ta bir hayli popüler olmasının önemli bir nedeni olarak dönemin toplumsal değişimi gösterilmiştir (bkz. Shapin, 1979). Yeni oluşan burjuvazi ile aristokrasi arasındaki sınıfsal çatışmanın artması ve yeni sosyal sınıfların yükselmesiyle beraber toplumda yeni meslek grupları ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsan zihninde belirli başlı birkaç yetinin olduğuna inanan aristokratlar yeni toplumsal iş bölümünün doğal olmadığını ve dolayısıyla zararlı olduğunu savunurken dönemin frenolojik bilgisine hayli ilgi gösteren burjuvazi için söz konusu toplumsal değişim hem doğal hem de toplum için faydalıdır. Tarihçi ve bilim sosyoloğu Steven Shapin tarafından yapılan fikirler ve fikirlerin içinden çıktığı bağlamlar arasındaki bu tip bir ilintilendirme psikolojideki yeni tarih yazımının bağlamsalcılığına uygun bir örnek olarak verilebilir.

İkinci olarak psikolojinin çok yönlü kimliği psikoloji disiplininin farklı kültürel bağlamlardaki görünümüyle ilgilidir. Psikoloji yıllar içinde *evrensel insan doğası* fikrine dayalı olarak hatırı sayılır bir literatür biriktirmiştir. Bu evrensellik özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan psikolojisi tarafından temsil edilmiş ve psikoloji tarihi Amerikan psikoloji tarihiyle özdeş kabul edilmiştir (Pickren, 2009). Psikolojik çalışmaların katılımcılarının ve yazarlarının çoğunun Amerika kökenli olduğu ve bu anlamda dünya popülasyonunun %95’inin psikoloji araştırmalarında ihmal edildiği yaklaşık 17 yıl önce istatistiksel analizlerle ortaya konmuş olsa da (bkz. Arnett, 2008), o zamandan beri örneklem ve araştırmacı çeşitliliği açısından pek bir gelişme olmamıştır (bkz. Thalmayer vd., 2021). Henrich ve diğerleri (2010) nükteli bir kısaltma kullanarak bu kısıtlılığa işaret etmişlerdir: *W.E.I.R.D.* Kelime anlamı itibarıyla *garip, tuhaf, acayip* gibi çağrışımları olan *weird* aynı zamanda Batılı (Western), Eğitilmiş

⁶ Makalenin orijinal başlığı: “Why psychology isn’t unified, and probably never will be”

(Educated), Endüstrileşmiş (Industrialized), Zengin (Rich), Demokratik (Democratic) kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltma olarak da kullanılmaktadır. Bu nükte ile kastedilen dünyanın çoğunluğu için tuhaf ve sıradışı sayılabilecek kısıtlı bir örneklem üzerinden yürütülen psikolojideki araştırmalar evrensel olduğu iddiasıyla dünyanın geneline yayılmaktadır. Yani psikolojideki bulgular belirli bir kültürel bağlamda üretilirken dünyadaki tüm insanlar için geçerli olduğu iması taşımaktadır. Bu nedenle psikoloji, onu inşa edenlerin anlayışlarını yansıttığı ölçüde etnik-merkezci (etnosentrik) bir disiplin olarak görülebilir (Teo & Febraro, 2003). Elbette, söz konusu evrensellik iddiasını pekiştiren ve yeniden inşa eden bir tarih yazımının psikologlar tarafından yaygın olarak kabul edilmesi de bu durumun beklenen sonucudur. Dolayısıyla, Wundt'un Leipzig'deki laboratuvarı, psikolojinin sözde evrenselliği için saygıdeğer bir başlangıç noktasıdır. Wundt o dönemde Alman psikoloji geleneğinin *en önemli* figürü olmasa da *önemli* figürlerinden biridir ve yetiştirdiği Amerikalı öğrenciler üzerindeki etkisine bakılarak Amerikan tarih yazımında kurucu baba olarak kabul edilmiştir (bkz. Teo, 2013). Ancak 1960'lardan sonra psikoloji kuramlarının, yöntemlerinin, kavramlarının farklı coğrafyalara uygulanabilirliği daha yüksek sesle sorgulanmaya başladığında, bu yekpare görünen psikolojinin sözde evrenselliği de önemli ölçüde tartışmaya açılmıştır. Yani psikoloji sadece parçalanmış ya da çok yönlü bir disiplin değildir, aynı zamanda coğrafi olarak da (en azından potansiyel olarak) çeşitlenmiştir. Yerli (*indigenous*) ya da kültürel perspektiflerin yükselişiyle birlikte psikolojik bilginin tek merkezliliği ve ilerlemeci anlayışı eleştirilmiş; gelenekselleşmiş psikoloji tarihi tabiri caizse psikolojik bilginin çok yönlülüğünün aşırı yükünü taşıyamaz olmuştur (bkz. Pickren, 2009). Kısıtlı bir yere ve orda üretilen bilgilere bağlı kalmak anlamında kullanılan “coğrafi taşralılık” (geographical provincialism) tarihsel arkaplanın da taşralı bir bakış açısı (historical provincialism) ile sunulmasına sebep olduğundan (Watson, 1960), birçok psikolog yüzünü--bu kez eleştirel bir şekilde--kendi disiplininin tarihine çevirmek zorunda kalmıştır. Eleştirel tarih yazımının başında gelen figürlerden Kurt Danziger'in de (1994a) belirttiği gibi psikologlar kriz dönemlerinde her şeyden önce kendi tarihsel kimliklerini yeniden tanımlama ihtiyacı hissetmişlerdir.

Psikolojinin Yeni Tarihi

Tarihe ve tarih yazımına söz konusu “yeniden bakış”, psikolojinin zaman içinde artan uzmanlaşma ile birlikte parçalanmadığını, aksine en başından beri farklı düşünce ekollerinin hep bir arada olduğunu ve psikolojik bilginin seyrini her daim bir çeşitliliğin belirlediğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan yukarıda da bahsedildiği gibi tek bir anlayış çevresinde doğrusal bir ilerleme olmadığı gibi döneme göre hâkim olan Kuhncu paradigmalardan da söz etmek pek mümkün değildir. Danziger (2006) modern psikolojinin kuruluşundan beri var olan çeşitliliği, 1900'lerin başında Wundt'un Leipzig'deki laboratuvarı, Galton'un Londra'daki antropometrik laboratuvarı, Charcot'nun Paris'teki kliniği ve Pittsburg'daki Pazarlamacılık Araştırma Bürosu gibi farklı psikolojik merkezlerin varlığına atıfta bulunarak açıklamaktadır. Bu farklı psikoloji merkezleri, psikolojinin konusu ve onu incelemenin doğru yolu hakkında farklı fikirlere sahiptir. Psikolojinin bu çok biçimli kimliği ya da Smith'in (1988) deyimiyle “protean karakteri”, en başından beri psikolojinin farklı “kökenlerden” türemesiyle kendini ortaya koymuştur. Smith (1988, 2005) psikoloji yapmanın belirli ve tek bir biçimine işaret etmenin ancak tarihinin psikolojinin ne olması gerektiğine dair belirli bir fikri ya da inancı olduğu sürece mümkün olabileceğini savunmuştur. Ancak tarihsel araştırmanın ihmal edilmesi ya da profesyonel tarihçilere bırakılması, özellikle bilim tarihinde ve felsefesinde köklü değişiklikler meydana gelene kadar bu “gerçeğin” perdelenmesine sebep olmuştur. Elbette Amerikan psikolojisinin 1950ler sonrası hegemonik karakteri de psikoloji içerisindeki çeşitliliğin baskılanmasında önemli bir etkidir (bkz. Danziger, 2006).

Parçalanmış ve çeşitlenmiş psikolojik bilgi ve uygulamalar, psikologları konuya bir bütünlük kazandırmak için tarihe her zamankinden daha fazla başvurmaya itmiştir. Hilgard ve diğerlerinin (1991) belirttiği gibi, psikolojide tarihe yönelik bu artan ilgi bir tesadüf değil, yukarıda da bahsedildiği gibi disiplin içindeki bir kriz duygusundan kaynaklanmaktadır. Görünüşe göre, yeni tarihçilerin temel amacı Graham Richards'ın 2002'de yayımladığı kitaba adını da veren “psikolojiyi yerli yerine koymak” ve bir anlamda fabrika ayarlarına döndürmektir ki bu da psikolojinin kimliğinin çok biçimli haline geri döndürülmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu yeni kimlik Smith'in (2005) “psikolojilerin tarihleri” olarak adlandırdığı çoğulculuk yaklaşımıyla adlandırılabilir. Bu yeni

kimlik de çok merkezli ya da çoğulcu ve bağlamı dikkate alan bir tarih gerektirecektir (bkz. Brock, 2014). Örneğin, Pickren ve Rutherford'un 2010 yılında yayımladığı *Modern Psikoloji: Bağlamsal Bir Tarih* kitabında disiplininin doğuşu ve gelişimi sosyal, politik, ekonomik, teknolojik ve kültürel bağlamla ilişkilendirilerek anlamlandırılır. Ayrıca, daha kapsayıcı bir disiplin geliştirme umuduyla psikolojinin feminist ve Batı dışı anlamında yerli (*indigenous*) seslerini de dahil ederler. Söz konusu çalışmada da psikolojinin çoğullaştırılmasına dair bir çağrı bulunmaktadır. Dolayısıyla “psikolojinin kimliği” ifadesini tekil bir şekilde kullandığımızda, bambaşka bilimsel perspektiflere sahip akademisyen-psikologların aynı isimli binada ya da bölümde çalışmasına benzer bir şekilde, psikoloji etiketi nominal bir değere sahip olmaktan öteye geçmemektedir. Yani farklı perspektifleri birleştiren yalnızca bir isim olma vasfı taşımaktadır ve ondan öte bir anlama sahip değildir. Özetle, çoğulculuk psikolojinin mevcut kimliğini ve yeni tarihini karakterize etmektedir.

Çoğulculuğun ve bağlamsalılığın yanı sıra, yeni tarihin temel özelliklerinden birinin de *düşünümsellik* olduğu iddia edilebilir. Tam karşılığını bulmak zor olsa da *reflexivity* terimi Türkçede düşünümsellik olarak karşılanmaktadır. Psikolojide araştırmacı ile araştırılan özne arasındaki nesnellığı sağlayan mesafe buharlaştığından, bu ikisi arasında refleksif bir biçimde sürekli inşa edilen ilişki dikkate alınmalıdır. *Araştıran* ve *araştırılan* ikisi de insan olması bakımından karşılıklı olarak birbirlerini etkiler. Bilim insanlarının insanın doğasına dair belirli bir anlayışı (ontoloji) ve bu doğanın bilgisine ulaşmak için belirli yöntem ve kuramları (epistemoloji) vardır; son olarak da bu ontolojik ve epistemolojik çerçeveler etik boyutlar içerir (Teo vd., 2014). Dolayısıyla, psikologlar başka bir özne üzerine düşünürken; kendi varsayımlarının, inançlarının ve değerlerinin etkin rol oynadığının farkında olmalıdır. Bu anlamda Richards'ın (2008) belirttiği gibi, bilimsel anlamda psikolojik çalışma yürütmenin kendisi bir yönüyle psikolojik bir faaliyettir. Dahası, bir psikolog psikoloji tarihi hakkında yazdığına, bu refleksif döngünün bir başka katmanına girmiş olur (hatta *psikoloji tarihinin tarihi* hakkında yazdığına da bir başka katmanına iner [bkz. Brock, 2020]). Yeni psikoloji tarihi, geleneksel tarih yazımından farklı olarak, yalnızca uzak geçmişi anlamak için bir araç değildir. Aksine, insan öznelliği hakkındaki tarihsel anlatılar da psikolojik malzeme olarak sayılabilir ve bunun tersi de geçerlidir yani insana dair olan psikolojik çıkarımların aynı zamanda tarihsel bir söylem olduğu fikri de dikkate alınmalıdır (Rutherford, 2014). Bir tarihçi, farkında olarak ya da olmayarak, psikolojinin kimliğini, tarih yazımına dahil ettikleri ve dışladıklarıyla belirler. Dolayısıyla, farklı tarihsel düşünme biçimleri psikolojiyi teorik açıdan geliştirmek ve dönüştürmek için bir araç olarak kullanılabilir (bkz. Teo, 2015).

Yukarıdaki sözü edilen refleksif ilişki bizi eski ve yeni tarihler arasındaki bir başka önemli farka götürmektedir: *tarihsel anlamlılık* ya da *tarihsel önem* kavramı (historical relevance). Lovett (2006) psikolojideki yeni tarihçilerin, tarihi profesyonel tarihçilere⁷ benzer bir şekilde yazdıklarını yani tarihi şimdiki zamanla alakası olma şartı aramadan, yalnızca tarihsel bir merakla, “sadece orada var olduğu” için yazdıklarını belirtir. Psikolojinin yeni tarih yazımı ile ilgili bu değerlendirme kısmen doğru kabul edilebilir. Örneğin Furumoto'nun (1989), yukarıda sözü edilen yeni psikoloji tarihine dair makalesinde, geleneksel tarih yazımı açısından bakıldığında psikolog Mary Calkins'in hayatı hakkında bazı gereksiz ve ilgisiz ayrıntılar (örneğin ailevi sorumlulukları) verdiği düşünülebilir. Furumoto eski tarih yazımına bağlı kalsaydı, Calkins'in kısa biyografisi, eğitim geçmişi, bilimsel ilgi alanları ve katkıları gibi yalnızca psikoloji ile direkt ilgili olduğu düşünülen kısımlardan bahsetmesi gerekirdi. Ancak Lovett'in değerlendirmesi biraz yanıltıcıdır çünkü yeni tarih yazımı için bir olgunun “sadece orada olması”nın yeterli olduğu söylenilemez. Furumoto, psikoloji tarihini kendi değerlerini (örneğin kendi durumunda cinsiyet eşitliği değerlerini) yansıtarak yeniden inşa etmeyi amaçladığı için Calkins'in bir kadın psikolog ve akademisyen olarak karşılaştığı zorluklar, ailevi sorumlulukları ve kişisel yaşantısı kendi tarih yazımı için önemli ve alakalı hale gelmektedir. Bu anlamda Furumoto “sadece orada var olduğu için” Calkins'in hayatına dair ayrıntılardan bahsediyor değildir. Psikolojinin konusunun tarih dışı ve değişmeyen insan doğası olduğu kabulünden farklı olarak bu yeni anlayışta insan doğasının önemli ölçüde tarihsel ve kültürel bağlamda oluştuğu ve tam da bu sebeple bir bilim insanının dışarıdan objektif bakan bir gözlemci olmadığı, aksine tarihsel ve psikolojik bilginin yeniden inşasına aktif olarak katıldığı kabul edilmektedir. Bu sebeple deneysel bilimdeki *olgular* ve *değerler* arasındaki net ayırım ve mesafe bu perspektifte bulanıklaşmaktadır (bkz. Brinkmann, 2005). Bu yeni psikoloji

⁷ Bir ara not düşmek gerekirse psikoloji bağlamında profesyonel tarihçiler ile kendi araştırdığı konunun kısa bir girişini yapmak için tarihle yüzeysel bir ilginin ötesinde ilişki kuran ve onu temel bir çalışma alanı haline getiren psikoloji tarihçileri kastedilmektedir.

tarihinin felsefi temeli için “inşacılık ya da yapılandırmacılık” demek daha kısıtlı bir tarif olabilir, bunun yerine daha geniş bir terim olarak “bağlamsalcılık” kullanılabilir⁸.

Furumoto, söz konusu bağlamsalcılık ile tarihte dışlananların (örneğin kadın psikologların) eklendiği *telafi edici* tarih anlayışının da ötesine geçme ihtiyacını vurgulamaktadır. Eski ve yeni psikoloji tarihçilerin birbirinden ayrıldığı kritik noktalardan birisi bu anlamda bazı değerlerin açık savunuculuğunu yapmaktır. Araştırmacı, kendisinin öznelliğini yok edemeyeceğinin ancak bilinçli olarak kendi öznel dünyasının üstüne düşünmesi gerektiğinin farkında olarak toplumsal problemlerde kendi politik pozisyonunu açıkça ortaya koyabilir. Bu nokta yeni tarih diye adlandırılan perspektifin eleştirel bakış açılarını içerdiğini de söylemeye yöneltir bizi. Eleştirel tarih yazımı, Rutherford’un da (2014) belirttiği gibi, “tarihte ne olduğu” sorusunun ötesine geçerek gelecekteki imkanlar açısından “ne olabileceği” sorusuna yönelir. Furumoto da (1989) geçmişte kadınların duyulmamış seslerini yeniden inşa ederek “olan”ın ötesine geçmeye çalışır. Psikolojiyi ve tarihi kendi değerlerimiz ve varsayımlarımızla yeniden inşa ettiğimiz için, “ne oldu ya da ne olabiliyordu sorusu” gelecek için “ne olabilir/ne olmalı sorusuna” yeni cevaplar verebilir. Bu anlamda Lovett’tan ayrışarak yeni psikoloji tarihçilerinin, tarihi sadece orada olduğu için değil, yeni bir çerçevede (politik ve ahlaki anlamda) yaşanan dünyayla alakası olduğu için yazdıklarını söyleyebiliriz. Görünüşe göre, geçmişteki bir olgunun tarihsel olarak anlamlı ya da önemli olması, onu yazan tarihçinin anlayışıyla şekillenmektedir; geleneksel anlamda dar bir şekilde tanımlanmamıştır.

Elbette bu evrenselcilikten uzaklaşan ve daha bağlamsalcı çizgide olan yeni tarihsel anlayış da sorunlardan arınmış değildir. Tarihselcilik ve bağlamsalcılık her bağlamın biricikliğine odaklandığından uzak geçmiş ve bugün arasındaki süreksizliklere daha yatkındır yani geçmişle bugün arasında insanlık durumları ve anlayışları arasında bir süreklilik olduğunu peşinen varsaymaz. Evrenselcilikten uzaklaşarak daha bağlama özgü durumlarla ve olaylarla ilgilenmeye eğilimlidir (Danziger, 2003) ancak beri yandan da geçmişten günümüze sürekliliğin nasıl kavramsallaştırılacağı sorunu devam etmektedir. Modern psikoloji tarihinden bahsederken modern öncesi insan psikolojisine dair fikirler ne ölçüde modern psikolojinin öncülleri kabul edilecektir? Bu soru tarihçiler tarafından sıkça sorulmaktadır (örn. Richards, 2008). Psikoloji içerisindeki farklı ekoller bu soruya farklı cevaplar verir. Örneğin, Danziger (2003, 2013), yeni tarihin özüne uygun olarak, değişmeyen bir psikolojik öz fikrini benimsemeksizin psikolojide araştırma konularını kendi kültürel ve söylemsel çerçeveleri içinde incelememiz gerektiğini önermektedir. Danziger bu anlayıştan hareketle psikolojide araştırılan *öznenin* zaman içinde konumunun nasıl değiştiğine (Danziger, 1994b), psikolojideki *zihin* gibi (Danziger, 1997) *hafıza* gibi (Danziger, 2009) temel kavramların geçmişten bugüne çok farklı anlamlar alabildiğini ortaya koymuştur. Danziger geçmişte insan psikolojisine dair bahsedilenleri modern psikolojinin öncülleri olarak peşinen varsaymayı tehlikeli bulmaktadır. Bu anlamda psikolojiye dair kavramlar açısından modern öncesi dönem ile modern dönem arasında tarihsel sürekliliğin gösterilmesi güçtür. Robinson (2013) *tarihsel süreksizlik* ile *kavramsal süreksizlik* arasında bir ayrım yapmakta ve ilkinin ikincisini gerektirmediğini iddia etmektedir. Yani, örneğin *delilik (insanity)* gibi insanlık tarihi boyunca yinelenen bazı konular olabilir, ancak bu konu insanlık tarihi boyunca farklı kavramsal biçimlerde görünmüştür ve ancak o kavramsal biçimler takip edilerek tarihsel bir süreklilik izlenebilir.

Yeni tarih kapsamında tartışılan bir diğer sorun da *bugüncülük* olarak da kavramsallaştırılan *şimdıcilik* (presentism) ile ilgilidir, yani bugünün ölçütleriyle geçmişini okumaya çalışma problemi. Furumoto (1989) yeni tarihin kayda değer yönlerinden biri olarak “geçmiş-düşüncelilik” kavramından (past-mindedness) bahseder; yani şimdiki zamanın önyargılarına düşmemek ve geçmişe geçmişin hatırı için bakmak anlamına gelir (Stocking, 1965). Yeni tarih, bağlamsallığı önemle vurguladığı için şimdıcilik ile arasında bir mesafe koyma iddiasına da sahiptir. Ancak Lovett (2006) haklı olarak kendi zaman-mekân sınırlarımızın dışına çıkmanın imkânsız olduğunu ve belirli bir düzeyde şimdıciliğin kaçınılmaz ve aynı zamanda gerekli olduğunu hatırlatmaktadır. Benzer şekilde, Oreskes de (2013) çeşitli şimdıcilik türlerinin varlığına işaret etmekte ve şimdıciliğe benzer bağlamda kullanılan Whiggizm⁹ kavramını şimdıcilik ile birbirine karıştırmamamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Şimdıcilik, tarihsel ilerleme ve

⁸ İlk başta bir muamma olarak görülebilse de “sosyal bilimlerdeki tarihe dönüşün kendisinin tarihsel bağlamı nedir?” sorusu da akla gelebilir. Ankersmith (1989) bu eğilimi, sosyal bilimcileri *açıklamadan yorum*a yönelten çağımızın postmodernist doğası ve özcülük karşıtlığı ile açıklar fakat bundan ibaret görülemeyeceğini de hatırlatır.

⁹ 1600’lerin ortalarındaki İngiliz liberallerine atf için kullanılan bir tabirden türetilen Whiggizm geçmişin kötülenmesi ve şimdiki zamanın ya da geleceğin yüceltilmesi ile alakalı ideolojik bir terim olarak kullanılmaktadır.

tarihsel gerileme fikirlerini birlikte dikkate aldığımız sürece statükoyu korumak zorunda değildir. Tüm bu perspektifler tek bir noktada birleşmektedir: Zaman-mekân ölçüleri içerisinde kaçınılmaz olarak sınırlı olduğumuz bir gerçektir ve ontolojik sınırlarımızın dışına çıkmak ve mevcut bakış açılarımızı ortadan kaldırmak mümkün değildir. Bu anlamda üzerimize düşen görev var olan bakış açılarının farkına varmaktır. Ayrıca şimdilikten azade olduğunu ima etmek, yeni tarihin ana fikri olan her şeyi kendi tarihsel bağlamına oturtmakla da tutarsızdır. Aksi takdirde, psikologların zamanlar üstü baktıklarını ve tarihi aşan bir bakış açısına sahip oldukları ima edilmiş olur ki bu üstenci bakış da eski tarihsel yaklaşıma yöneltilen eleştiriyle çelişir. Furumoto'ya (1989) göre yeni tarih, mevcut fikirlerin öncüllerini aramak ya da alanın mevcut içeriğinden geriye doğru tarih yazmak yerine, meseleleri o dönemde ortaya çıktıkları şekliyle görmek için bir dönemin düşüncesinin içine girmeye çalışmayı simgelemektedir. Dolayısıyla, son tahlilde, yeni tarihin şimdilikten uzak olma iddiası, Young'ın (1966) da belirttiği gibi, tarihsel araştırmanın önemli işlevlerinden biri olan “kendi varsayımlarımızı aşarak” geçmişe bakma çabasına karşılık gelmektedir.

Sonuç

Modern psikoloji, tarih boyunca insanlığın biriktirdiği psikolojik çözümlerden farklı olarak tamamıyla olmasa da büyük ölçüde deneysel bilim kapsamında inşa edilmeye başlamıştır. Kendi bilimsel konumunu sağlamlaştırmak isterken de kişinin öznel dünyasına önemli ölçüde indirgemeci bir bakışla yaklaşmıştır. Bu indirgemeci bilimsel kimliğe paralel olarak da geleneksel bir tarih yazımı benimsemiştir. Bu makalede bahsedilen geleneksel ya da eski tarih anlayışından yeni tarih anlayışına geçiş keskin bir dönüşüme işaret etmemektedir. Psikoloji içerisinde halen büyük çoğunluk anaakım olarak tarif edilen (pozitivist ilerlemeci bilimsel anlayış) bir bilimsel düşünceye sahiptir ve tarih yazımı da bu anlayış paralelinde inşa edilmeye devam etmektedir. Anaakım bilim ve tarihsel anlatıya nispetle yeni psikoloji tarih yazımı küçük bir grubun temsil ettiği bir bakış açısına işaret etmektedir. *Yeni psikoloji tarihi* tabirini abartılı bulanlar olsa da (örn. Lovett, 2006) yeni olarak adlandırılan tarihsel yaklaşımın temel farkının, öznellik ve nesnellik, olgular ve değerler, açıklama ve anlama arasındaki tartışmalar gibi psikolojiyi inşa eden temel felsefi varsayımlarla ilişkili olduğu söylenilebilir. Dolayısıyla “psikolojinin yeni tarihi”ni bir anlamda “yeni bir psikolojinin tarihi” olarak da adlandırmak yanlış olmayacaktır. Zira sadece psikoloji içerisindeki yeni bir tarih anlayışından bahsedilmemektedir; söz konusu yeni tarih yeni bir psikoloji çağrısı olarak da düşünülmelidir. Söz konusu yeni psikoloji hem metodolojik olarak hem de kültürel olarak çoğulculuğu öne çıkarmaktadır. Bununla birlikte, psikologların tarihe yönelmek için kendi disiplinlerinin çok biçimli kimliğini geri kazanmak ve parçalanmış bir manzara karşısında kısmi de olsa tutarlı ve ahenkli bir bakış açısı oluşturmak gibi tarihsel olarak köklü nedenleri de vardır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayın süreci ile ilgili herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Mali Destek

Yazar bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayınlanması için herhangi bir mali destek almamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- Ankersmith, F. R. (1989). Historiography and postmodernism. *History and Theory*, 28(2), 137-153. <https://doi.org/10.2307/2505032>.
- Arnett, J. J. (2008). The neglected 95%: why American psychology needs to become less American. *American Psychologist*, 63(7), 602–614. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.63.7.602>
- Ash, M. G. (1983). The self-presentation of a discipline: History of psychology in the United States between pedagogy and scholarship. In L. Graham, W. LePencies, & P. Weingart (Eds.), *Functions and uses of disciplinary histories* (pp. 143–189). Reidel.
- Benjamin Jr, L. T. (2023). *A brief history of modern psychology*. John Wiley & Sons.

- Blumenthal, A. L. (1975). A reappraisal of Wilhelm Wundt. *American Psychologist*, 30(11), 1081–1088.
<https://doi.org/10.1037/0003-066X.30.11.1081>
- Boring, E. G. (1929). *A history of experimental psychology*. Century Company.
- Brinkmann, S. (2005). Psychology's facts and values: A perennial entanglement. *Philosophical Psychology*, 18(6), 749-765. <https://doi.org/10.1080/09515080500355244>
- Brock, A. C. (2014). What is a polycentric history of psychology?. *Estudos e Pesquisas em Psicologia*, 14(2), 646-659.
- Brock, A. C. (2020). History of the history of psychology. *Oxford Research Encyclopedia of Psychology*.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.464>
- Brown, S., & Stenner, P. (2009). *Psychology without foundations: History, philosophy and psychosocial theory*. Sage.
- Cahan, E. D., & White, S. H. (1992). Proposals for a second psychology. *American Psychologist*, 47(2), 224-235.
<https://doi.org/10.1037/0003-066X.47.2.224>
- Cerullo, J. J. (1988). E.G. Boring: Reflections on a discipline builder. *The American Journal of Psychology*, 101(4), 561-575. <https://doi.org/10.2307/1423233>
- Danziger, K. (1980). The history of introspection reconsidered. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 16(3), 241-262.
- Danziger, K. (1994a). Does the history of psychology have a future?. *Theory & Psychology*, 4(4), 467-484.
<https://doi.org/10.1177/0959354394044001>
- Danziger, K. (1994b). *Constructing the subject: Historical origins of psychological research*. Cambridge University Press.
- Danziger, K. (1997). *Naming the mind: How psychology found its language*. Sage.
- Danziger, K. (2003). Prospects of a historical psychology. *History and Philosophy of Psychology Bulletin*, 15(2), 4-10.
- Danziger, K. (2006). Danziger, K. (2006). Universalism and indigenization in the history of modern psychology. In A. C. Brock (Ed.), *Internationalizing the history of psychology*, (pp. 208-225). New York University Press.
- Danziger, K. (2009). *Marking the mind: A history of memory*. Cambridge University Press.
- Danziger, K. (2013). Psychology and its history. *Theory & Psychology*, 23(6), 829-839.
<https://doi.org/10.1177/0959354313502746>
- Furumoto, L. (1989). The new history of psychology. *The G. Stanley Hall Lecture Series*, 9, 9–34.
- Goertzen, J. R. (2008). On the Possibility of Unification The Reality and Nature of the Crisis in Psychology. *Theory & Psychology*, 18(6), 829-852. <https://doi.org/10.1177/0959354308097260>
- Green, C. D. (2015). Why psychology isn't unified, and probably never will be. *Review of General Psychology*, 19(3), 207-214. <https://doi.org/10.1037/gpr0000051>
- Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). Most people are not WEIRD. *Nature*, 466(7302), 29-29.
- Hilgard, E. R., Leary, D. E., & McGuire, G. R. (1991). The history of psychology: A survey and critical assessment. *Annual Review of Psychology*, 42(1), 79-107.
- Koch, S. (1961). Psychological science versus the science-humanism antinomy: Intimations of a significant science of man. *American Psychologist*, 16(10), 629-639.
- Koch, S. (1993). " Psychology" or" the psychological studies"?. *American Psychologist*, 48(8), 902-904.
- Lovett, B. J. (2006). The new history of psychology: A review and critique. *History of Psychology*, 9(1), 17-37.
<https://doi.org/10.1037/1093-4510.9.1.17>
- Nelson, J. (2014). Positivism. In Teo, T. (Ed) *Encyclopedia of Critical Psychology*. (pp. 1437-1444). Springer.
- O'Donnell, J. M. (1979). The crisis of experimentalism in the 1920s: EG Boring and his uses of History. *American Psychologist*, 34(4), 289-295.
- Oreskes, N. (2013). Why I am a presentist. *Science in Context*, 26(04), 595-609.
<https://doi.org/10.1017/S026988971300029X>
- Pickren, W. E. (2009). Indigenization and the history of psychology. *Psychological Studies*, 54(2), 87-95.
<https://doi.org/10.1007/s12646-009-0012-7>

- Pickren, W., & Rutherford, A. (2010). *A history of modern psychology in context*. John Wiley & Sons.
- Richards, G. (2002). *Putting psychology in its place: A critical historical overview*. Psychology Press.
- Richards, G. (2008). *Psychology: The key concepts*. Routledge.
- Robinson, D. N. (2013). Historiography in psychology: A note on ignorance. *Theory & Psychology, 23*(6), 819-828. <https://doi.org/10.1177/0959354313499426>
- Robinson, J. H. (1911). The new history. *Proceedings of the American Philosophical Society, 50*(199), 179-190.
- Rutherford, A. (2014). Historiography. In Teo, T. (Ed) *Encyclopedia of Critical Psychology*. (pp. 866-872). Springer.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi*. (Y. Aslay, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Shapin, S. (1979). The Politics of Observation: Cerebral Anatomy and Social Interests in the Edinburgh Phrenology Disputes. *The Sociological Review, 27*(1), 139-178. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1979.tb00061.x>
- Smith, R. (1988). Does the history of psychology have a subject? *History of the Human Sciences, 1*(2), 147-177. <https://doi.org/10.1177/095269518800100201>
- Smith, R. (2005). The history of psychological categories. *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences, 36*(1), 55-94. <https://doi.org/10.1016/j.shpsc.2004.12.006>
- Stocking, G. W. (1965). On the limits of 'presentism' and 'historicism' in the historiography of the behavioral sciences. *Journal of the History of the Behavioral Sciences, 1*(3), 211-218.
- Thalmayer, A. G., Toscanelli, C., & Arnett, J. J. (2021). The neglected 95% revisited: Is American psychology becoming less American? *American Psychologist, 76*(1), 116–129. <https://doi.org/10.1037/amp0000622>.
- Teo, T. (2005). *The critique of psychology: From Kant to postcolonial theory*. Springer Science & Business Media.
- Teo, T. (2013). Backlash against American psychology: An indigenous reconstruction of the history of German critical psychology. *History of Psychology, 16*(1), 1-18. <https://doi.org/10.1037/a0030286>
- Teo, T. (2015). Historical thinking as a tool for theoretical psychology: On objectivity. In J. Martin, J. Sugarman & K. L. Slaney (Eds.), *The Wiley handbook of theoretical and philosophical psychology: Methods, approaches and new directions for social sciences* (pp. 135-150). Wiley.
- Teo, T., & Febraro, A. R. (2003). Ethnocentrism as a form of intuition in psychology. *Theory & Psychology, 13*(5), 673-694. <https://doi.org/10.1177/09593543030135009>
- Teo, T., Gao, Z., & Sheivari, R. (2014). Philosophical reflexivity in social justice work. In C. V. Johnson, H. L. Friedman, J. Diaz, Z. Franco, & B. K. Nastasi (Eds.), *The Praeger handbook of social justice and psychology: Fundamental issues and special populations; Well-being and professional issues; Youth and disciplines in psychology* (pp. 65–78). Praeger/ABC-CLIO.
- Vaughn-Blount, K., Rutherford, A., Baker, D., & Johnson, D. (2009). History's Mysteries Demystified: Becoming a Psychologist–Historian. *The American Journal of Psychology, 122*(1), 117-129. <https://doi.org/10.2307/27784381>
- Young, R. M. (1966). Scholarship and the history of the behavioural sciences. *History of Science, 5*(1), 1-51. <https://doi.org/10.1177/007327536600500101>
- Walsh-Bowers, R. (2010). Some social-historical issues underlying psychology's fragmentation. *New Ideas in Psychology, 28*(2), 244-252. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2009.09.018>
- Watson, R. I. (1960). The history of psychology: A neglected area. *American Psychologist, 15*(4), 251-255. <https://doi.org/10.1037/h0044284>
- Watson, R. I. (1975). The history of psychology as a speciality: A personal view of its first 15 years. *Journal of the History of the Behavioral Sciences, 11*(1), 5-14.

EXTENDED SUMMARY

Modern psychology was in fact the product of an attempt to make the realm of subjectivity, or the inner world that is unique to each human being, an objective unit of inquiry. In this sense, psychologists aspired to the difficult, perhaps some would say impossible, task: to establish objective laws of the subjective world. Emerging at the end of the 19th century, modern psychology methodologically emulated the natural sciences in order to accomplish this scientific task. Psychologists often constructed the historiographies of their disciplines in parallel, adopting a historical narrative that emphasized the empirical identity of psychology. The central tenet of this historiography is the idea of linear motion, i.e. a progressive change from the past to the present. The idea of linearity explicitly or implicitly brings many other assumptions to psychology. Linearity etymologically refers to a straight line with a starting point and limited boundaries. These limited boundaries are continuously expanded by the accumulation of human knowledge, and this accumulation of knowledge can be traced through its underlying unchanging essence or basis. This straight line also has a definite direction, so it carries the implication that it is getting better and truer, even if we do not yet know where it ultimately leads; in this sense it is purposeful or teleological. Linearity also implies a monolithic worldview in the sense that its uniformity does not allow different perspectives to penetrate psychology. Especially after 1960, the history of psychology began to emerge as an area of professional interest for psychologists. Since then, many psychologists have criticized the traditional, or what might be called old, understanding of history, which uses a sanctimonious and progressive language around a narrative limited to *great men* and their achievements, and which focuses only on the empirical form of psychology, and have emphasized the new history of psychology. This new conception of history does not ignore the sociocultural context of ideas or findings in psychology and seeks to rewrite history in a more professional manner by making an effort to use primary sources, sometimes with a particular social value (e.g. equality) as a starting point. For critically minded psychologists, this new historiographical understanding in psychology means reconstructing the identity of psychology from a *contextualist*, *pluralist* and *reflexive* perspective. That is, rather than restricting the writing of history to particular psychologists and their ideas, this new historical understanding emphasizes the need to focus on the social, economic, political and cultural contexts in which these psychologists and their ideas grew up. What is meant by pluralism at this point is both the division of psychology into various branches within itself and the development of culture-specific or indigenous psychologies in places other than Western societies. The division of psychology into many various subfields related to the natural sciences, social sciences and humanities, as well as the quest to build different psychological disciplines in different geographies, points to the pluralistic identity of psychology. The reflexive perspective refers to the idea that historiography can be transformed in parallel with the historian's world of meaning and value, based on the idea that the relationship between the researcher and the researched subject in psychological research is a mutual meaning-making relationship that does not fit the objectivity of the naturalistic understanding. In this article, the new understanding of history in psychology will be introduced to Turkish psychological literature by comparing it with the traditional understanding of history. It will be argued that the difference in approach between the two is not a difference in scientific approach but rather a different way of constructing psychology's scientific identity.